TARİH BOYUNCA
SÖĞÜT VE KÜLTÜRÜ

Taner BİLGİN
Halim DEMİRYÜREK

TARİH BOYUNCA SÖĞÜT VE KÜLTÜRÜ Kitabı,
Söğüt Kaymakamlığı'nın katkılarıyla 734. Ertuğrul Gazi'yi Anma ve Söğüt Şenlikleri Programı kapsamında düzenlenen sempozyumda sunulan bildirilerden oluşmaktadır.

Editörler

Taner BİLGİN
Halim DEMİRYÜREK

Ertuğrul Gazi'yi Anma ve Söğüt Şenlikleri Vakfı Başkanlığı Yayınları

Bu kitabın her türlü basım, yayın ve telif hakları Ertuğrul Gazi'yi Anma ve Söğüt Şenlikleri Vakfı Başkanlığı'na aittir. Bütün hakları saklıdır. Kitabın tümü ya da bölümü/bölümleri Ertuğrul Gazi'yi Anma ve Söğüt Şenlikleri Vakfı Başkanlığı'nın yazılı izni olmadan elektronik, mekanik ya da diğer yollarla basılamaz, çoğaltılamaz ve dağıtılamaz.

ISBN:

978-605-66242-0-9

Aralık 2015
1000 adet basılmıştır.

YAYINA HAZIRLIK:
Mustafa SERİN

KAPAK TASARIMI:
M. Süleyman YILDIRIM

BASKI VE CİLT:
BAŞKENT KLİŞE MATBAACILIK
(Sertifika No: 16024)
Bayındır sokak no: 30/E Kızılay ANKARA
(0312 629 06 15)

TARİH BOYUNCA
SÖĞÜT VE KÜLTÜRÜ

Editörler

Taner BİLGİN
Halim DEMİRYÜREK

SÖĞÜT - 2015

Ön ve arka kapakta bulunan Bilecik fotoğrafları,
Laborde, Léon-Emmanuel-Simon-Joseph'in 1838 yılında Paris'te basılan
Voyage de Lasie Mineure adlı eserinden alınmıştır

"Tarih Boyunca Söğüt ve Kültürü"
başlığını taşıyan bu eserdeki yazıların bilimsel sorumluluğu
yazıları kaleme alan bilim insanlarına aittir.

Bu eserin baskısı,
T.C Başbakanlık Tanıtma Fonu'nun katkılarıyla
yaptırılmıştır.

SUNUŞ

Söğüt Türk tarihi açısından farklı önemi haizdir. Türklerin kurmuş oldukları Osmanlı gibi büyük devletin yeşerdiği ve geniş coğrafyalara yayıldığı mümtaz beldedir. Söğüt Ertuğrul Bey' in başında olduğu Kayı aşiretinin ilk yerleşim yeridir.

Yine önemli bir değer olan ve Osmanlı Devletinin manevi kurucularından Osman Gazi'nin kayın pederi Şeyh Edebali bu çevrede yaşayanlardır. O dönemlerde bir devletin istiklali açısından en önemli gereklilik ve göstergelerden birisi olan hutbeyi Karcahisar'da okuyan Dursun Fakih Türbesi, Ertuğrul Gazi Türbesinin karşısındaki tepede tarihe tanıklık etmektedir.

Fetret Devrinde devleti yeniden birleştiren Çelebi Mehmet' in bu ikinci kuruluşu adeta taçlandırmak için Söğüt'te Cami yaptırması, buranın hanedan mensupları açısından taşıdığı önemi ifade eder.

Ertuğrul Gazi'yi Anma ve Söğüt Şenlikleri Vakfı ile Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi işbirliği ile 11-12 Eylül tarihlerinde organize edilen " Tarih Boyunca Söğüt ve Kültürü Sempozyumu"nda bu kutsal beldenin bütün canlılığıyla günümüze kadar ulaşan tarihi birikimi, eşsiz kültürü ve medeniyeti, seçkin bilim adamları tarafından farklı yönleriyle ele alınmış ve tartışılmıştır.

Sempozyumun düzenlenmesinde ve bildirilerin kitap haline getirilmesinde emeği geçen Ertuğrul Gazi' yi anma ve Söğüt Şenlikleri Vakfı'na bilim adamlarına ve Üniversitemiz personeline teşekkür eder, başarılı çalışmalarının devamını dilerim.

Ahmet Hamdi NAYIR
Bilecik Valisi

SUNUŞ

Türk tarihi ve medeniyeti, ilim, irfan ve irade değerlerinin üzerinde yükseldi. Dursun Fakih ilmi, Şeyh Edebali irfanı, Ertuğrul Gazi ve ahfâdı ise iradeyi temsil etti. Dursun Fakihler kâinattaki var olan sırları yakalamaya çalıştı, onlar yakaladıkça Osmanlı Devleti yükseldi. Şeyh Edebalıların irfanı kaba, zalim, bencil bir güce dönüşmesin diye ilme yol gösterdi. Yöneticilerin ortaya koyduğu irade ise yedi iklimi üç kıtayı etkiledi. Bu üç değerin geçirdiği zafiyetin bedeli ağır oldu. Fakat milletleri büyük yapan onların hep zirvede olmaları değil, düştükleri zaman tekrar ayağa kalkabilme kabiliyetlerini muhafaza edebilmeleridir. Bu kabiliyet mevcuttur. Bunun için köklerde var olan değerlerin yeniden idrak edilmesi ve anlaşılması gerekmektedir.

Bu itibarla Söğüt ve Bilecik'in kültür ve medeniyet dünyamızdaki yerinin anlaşılması amacını taşıyan "Söğüt ve Kültürü" adlı eserin hayırlara vesile olmasını diliyorum.

Berkan SÖNMEZAY
Söğüt Kaymakamı

ÖNSÖZ

Söğüt, tarihin kaydettiği en uzun soluklu devletlerden biri olan Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna, mekân olması ve imkân sunması bakımından hayatî bir role sahiptir. Bu itibarla Söğüt, Türk tarihinin sıfır noktalarından biri olarak kabul edilebilir. Bunun yanı sıra Söğüt, Osmanlı Devleti'nin en başta gelen meşruiyet kaynakları arasındadır. Özellikle Osmanlı'nın son devrinde mekân olarak Söğüt, şahıs olarak Ertuğrul Gazi Osmanlı'nın meşruiyet kaynakları olmuştur. Söğüt'te medfun bulunan Ertuğrul Gazi'nin ismine hürmeten Söğüt'ün de içinde yer aldığı bir sancağın tesisi ile Ertuğrul Süvari Alayı, Ertuğrul Firkateyni, Ertuğrul Madalyası türünden adlandırmalar "Ertuğrul" isminin kutsal ve köklere yönelişi muhtevî bir anlama geldiğinin ifadesidir.

Özellikle de Sultan II. Abdülhamid'in Söğüt'e ve Söğütlülere dönük ilgisi ve ihtimamı dikkate şayandır. Nitekim sultanı koruyanlar, yatak odasının hemen yanında yatanlar, Alman imparatoruna "akrabalarım" diye tanıttığı kişiler Söğütlü Karakeçililerdi. Sultan, padişahlığı süresince büyük atası Ertuğrul Gazi'nin de medfun bulunduğu Söğüt'te birçok tarihi yapıyı tamir ettirerek, yeni müesseseler inşa ettirerek Söğüt'e ve Söğütlülere yüksek bir alaka göstermiştir. Benzer ilgi Sultan Reşad devrinde de kısmen sürmüştür.

Bu kitap Osmanlı yöneticileri tarafından hatırı sayılır bir teveccühe mazhar olan Söğüt'e ve kültürüne küçük de olsa bir katkı sunmayı amaçlamaktadır. Eser kıymetli isimlerin hazırladığı 12 makaleden müteşekkildir. Kitap İlhami Yurdukul'un *"Osmanlı'da Yetimler ve Söğüt Darüleytamı"*, Taner Bilgin'in *"Bilinmeyen Yönleriyle Türk Milli Mücadele Tarihinde Birinci İnönü Muharebesi"*, Ömer'ül Faruk Bölükbaşı'nın *"Osmanlı Darphaneleri ve Darbhâne-i Âmire"*, Halim Demiryürek'in *"Bilecik ve Söğüt İdadileri"*, Hakan Karşıyaka'nın *"Söğüt'te Kültürel ve Tarihi Yapılar"*, Nurfeddin Kahraman ve Refik Arıkan'ın *"Osmaneli-Bilecik ve Söğüt Arasındaki Tarihi Yollar"*, Sinem Arslan ve Selma Çetinkaya'nın *"Cephedeki Söğütlüler"*, Vedat Turgut'un *"XVI. Yüzyılın Sonlarında Söğüt"*, Zeliha Koca'nın *"Milli Mücadelenin Maneviyat Cephesi ve*

Bilecik Müftüsü Mehmet Nuri Efendi", Yeliz Okşak'ın *"Bilecik'te Yöresel Ürünler ve Coğrafi İşaretleme"*, Direm Ünsal'ın *"Söğüt ve Çevresinde Bulunan İğne Oyası Ürünlerin İncelenmesi"*, Ahmet Önal'ın "*16.Yüzyılın İkinci Yarısında Bilecik'te Top Güllesi Üretimi"* adlı makalelerini içermektedir.

Son olarak, bu eserin ortaya çıkmasında emeği geçen kişilere ve kurumlara müteşekkir olduğumuzu belirtmek isteriz. İlim dünyasına küçük de olsa bir katkı sunması temennisi ile...

11 Eylül 2015

Taner BİLGİN-Halim DEMİRYÜREK

İÇİNDEKİLER

Doç. Dr. İlhami YURDAKUL
Osmanlı'da Yetimler ve Söğüt Darüleytamı..... 13

Yrd. Doç. Dr. Taner BİLGİN
Bilinmeyen Yönleriyle Türk Milli Mücadele Tarihinde Birinci İnönü Muharebesi..... 21

Yrd. Doç. Dr. Ömerül Faruk BÖLÜKBAŞI
Osmanlı Darphaneleri ve Darbhâne-i Âmire..... 59

Yrd. Doç. Dr. Halim DEMİRYÜREK
Bilecik ve Söğüt İdâdileri..... 69

Öğretim Gör. Hakan KARŞIYAKA
Söğüt'te Kültürel ve Tarihi Yapılar..... 77

Doç. Dr. Nurfettin KAHRAMAN, Yrd. Doç. Dr. Refik ARIKAN
Osmaneli-Bilecik ve Söğüt Arasındaki Tarihi Yollar..... 95

Okutman Sinem ARSLAN, Yrd. Doç. Dr. Selma ÇETİNKAYA
Cephedeki Söğütlüler..... 109

Yrd. Doç. Dr. Vedat TURGUT
XVI. Yüzyılın Sonlarında Söğüt..... 123

Okutman Zeliha KOCA
Milli Mücadelenin Maneviyat Cephesi ve Bilecik Müftüsü Mehmet Nuri Efendi..... 149

Öğretim Görevlisi Yeliz OKŞAK
Bilecik'te Yöresel Ürünler ve Coğrafi İşaretleme..... 161

Öğretim Görevlisi Direm ÜNSAL
Söğüt ve Çevresinde Bulunan İğne Oyası Ürünlerin İncelenmesi..... 171

Yrd. Doç. Dr. Ahmet ÖNAL
16. Yüzyılın İkinci Yarısında Bilecik'te Top Güllesi Üretimi..... 185

16. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA BİLECİK'TE TOP GÜLLESİ ÜRETİMİ

*Ahmet ÖNAL**

Bilecik 16. yüzyılda Osmanlı ordusunun Anadolu'daki en önemli gülle üretim merkezi idi. Bilecik madeninde demir ve taş gülle yapımı/dökümü, bir mîrî faaliyet idi. Devlet, ordusunun ihtiyaç duyduğu gülleyi, bizzat kendisi yaptırmakta, bu süreçteki bütün faaliyetleri koordine ve kontrol etmekteydi.

I. Bilecik Madeni Nâzırları

Bilecik madeni, doğrudan doğruya devlet tarafından, diğer bir deyişle emanet usûlüyle idare edilen ve işletilen madenlerdendi. Osmanlı yönetimi, daha ziyade top dingili, gülle, humbara imalinde, bakır istihsalinde ve güherçile imalinde bu usûlü tatbik etmiştir[1]. Bilecik'te gülle yapmak üzere merkezden tayin edilen idarî personelden ilki *"nâzır"* idi. Nâzırın aslî görevinin o sene Bilecik'te İstanbul'un istediği çaplarda gülle imaline nezâret etmek olduğu anlaşılmaktadır. İstanbul'un nâzıra yüklediği bir diğer görev, madende çalışacak zümrelerin zamanında gelmesini temin ederek eminle birlikte istenilen miktarda gülle hazırlanmasını sağlamasıydı. Bilecik

* Yrd. Doç. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, *ahmet.onal@bilecik.edu.tr*

[1] Osmanlı İmparatorluğu'nda madenlerin işletilme tarzlarına dair tafsilat için bk. Neşet Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Maden İşletme Hukuku", *AÜDTCF Dergisi*, II/1 (Ankara 1943), s. 122-125; Mustafa Altunbay, *15-18. Yüzyıllar Arasında Osmanlı Devleti'nde Madenler ve Madencilik*, Karadeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Trabzon 1998, s. 25-29.

madeninde nâzır olarak görevlendirilen kimseler, tespit edebildiğimiz kadarıyla, şunlardır:

Topçubaşı Pîrî Ağa: Kanunî Sultan Süleyman'ın son topçubaşısı olan Pîrî Ağa[2], 3 Ramazan 972/4 Nisan 1565'te Bilecik'te gülle dökülmesi işine memur edilmiş, kendi yerine güvendiği bir adamını bırakıp memuriyet mahalline giderek hizmete tayin olunan yaya ve müsellemleri eksiksiz olarak getirtip işi tamamlamak emriyle Bilecik'e gönderilmiştir[3]. Safer 973/Mart-Nisan 1566'da Topçubaşı Pîrî Ağa'ya, Bilecik madeninde görevli piyade ve müsellem taifesinden bazılarının muayyen çalışma sürelerini tamamladıkları bildirilerek, bunların yoklama defterlerini İstanbul'a göndermesi emredilmiştir[4]. 7 Receb 975/7 Ocak 1568'de Bilecik'te gülle işinin başındaki topçubaşı, muhtemelen yine Pîrî Ağa olmalıdır[5].

Hasan: Topçular bölükbaşısı olan Hasan, 29 Rebiülahir 978/30 Eylül 1570'de bu görevde idi[6].

Mehmed Çavuş: 23 Zilkade 979/7 Nisan 1572 tarihli bir hükümde Bilecik maden nâzırı olarak Mehmed Çavuş'un ismi zikredilir. Mehmed Çavuş, payitahta, maden hizmetine tayin olunan Karahisar piyadelerinden, fiilen hizmete gitmemeleri şartıyla ocaklarından mîrî için beşer yüz akçe alınmasını arz etmiştir[7].

Müteferrika Hüseyin: Aşağıda belirtileceği üzere, Bilecik maden eminliği de yapan Degâh-ı âli müteferrikalarından Hüseyin, 17 Zilhicce 980/20 Nisan 1573'de nâzır tayin edilmiştir. Tayin beratında vazifesi, *"Hâlâ Bilecik ma'deninde işlenmesi ferman olunan top yuvalağı hizmetinde seni nâzır ta'yîn eyleyüp buyurdum ki, varup ma'den-i mezbûrda top yuvalağı hizmetine me'mûr olan müsellem ve piyâde kefillerin sancaklarına müte'allık müsellem ve piyâde ile getürdüp, emîn ta'yîn olınan Südde-i sa'âdetüm çavuşlarından Ali [ile] hüsn-i ittifak u ittihâd ile emrüm üzere yuvalak hizmetine mübaşeret idüp vâfir ü müstevfî yuvalak işletmek ardınca*

---

[2] Salim Aydüz, Tophâne-i Âmire, s. 143.

[3] *6 Numaralı Mühimme Defteri: 972/1564-1565*: *Özet, Transkripsiyon ve İndeks*, I, Ankara 1995, hk. 961, 3 Ramazan 972/4 Nisan 1565. Bu hüküm için ayrıca bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları*, II, Ankara 1988, s. 75-76.

[4] MAD, nr. 2775, hk. 728.

[5] *7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569): Özet-Transkripsiyon-İndeks*, I, Ankara 1998, hk. 668, 7 Receb 975/7 Ocak 1568. Karşılaştırma için bk. Salim Aydüz, *Tophâne-i Âmire ve Top Döküm Teknolojisi*, Ankara 2006, s. 143.

[6] MD 14-1, 544/670, 29 Rebiülahir 978/30 Eylül 1570.

[7] MD 16, 183/350, 23 Zilkade 979/7 Nisan 1572.

olasın. Amma temâm-ı adalet üzere olup bu bahane ile ahz u celb olınup kimesneye zulm ü te'addî olınmakdan hazer eyleyesin" şeklinde ifade edilmiştir[8].

Mahmud: Hassa topçular bölükbaşılarından Mahmud 10 Muharrem 982/2 Mayıs 1574'de, Bilecik'te hazırlanacak güllerin çapını belirmek için gerekli olan çemberler kendisine teslim edilerek ve madende hangi çap ve türde gülleler yaptırılacağı emriyle buraya gönderilmiştir[9].

II. Bilecik Madeni Eminleri

Bilecik madendeki gülle döküm/yapım faaliyetlerinde asıl ehemmiyetli görevli emindi. Tıpkı nâzır gibi emin de payitaht tarafından tayin edilmekteydi. Gülle yapımı ve dökümü işlerinin düzgün bir şekilde yürütülmesinde asıl sorumluk emine aitti. Tüm alım satım işlerini, kayıt işlerini emin yürütüyordu[10]. İşlerin aksamadan yürümesi için payitaht tarafından o sene madende görevlendirilen müsellem, yaya ve ellicilerin işbaşına getirilmesi, bunlardan kimlerin hizmete gelip gelmediği, hizmete gelmeyenlerin niçin gelmediği, fiilen Bilecik'teki vazifesine gelmeyen yahut yerine adam göndermeyen bu askerî taifeden "ırgadiye" veya bedel akçesi" nâmıyla 500 akçenin tahsili, madende ve gülle yapımı işlerinde çalışanların zahire ihtiyaçlarının temini, başkentin isteği doğrultusunda o sene ne miktarda ve hangi çapta gülle yapılacağı, yapılan güllelerin nakli, gülle dökümünde kullanılmak üzere demir satın alınması vs işler eminin uhdesinde idi. Bilecik maden eminleri, aşağıda görüleceği üzere daha ziyade Dergâh-ı âli çavuşları arasından seçilmekteydi. Eminlerin görevlendirmeleri bir yıllığına olup, vazifesi sonunda muhasebesi görülmekteydi. Aynı kişi, birbirini müteakiben yahut muhtelif tarihlerde mükerreren maden emini tayin edilebilmekte idi. Tespit edebildiğimiz Bilecik maden eminleri şu kimselerdir:

Süleyman Çavuş: 16. asrın ikinci yarısında Bilecik madeni emini olarak tespit edebildiğimiz ilk şahıs, Süleyman Çavuş'tur. Bu sıfatla Divân'a, oğlu Carullah Çavuş'a 20.600 akçelik zeametin 18 bin akçeliği verilip 2 bin akçe ifrazı kaldığını arz ve inayet rica etmiş, payitaht da bu ricayı 20

---

[8] Sıtkı Çelik, *21 Numaralı Mühimme Defteri (Tahlil-Metin)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1997, hk. 621, 17 Zilhicce 980/20 Nisan 1573 [Bu çalışmada, " Ali [ile] hüsn-i" şeklinde okunması gereken ifadeler sehven "Ali Hasan" şeklinde okunmuştur].

[9] MD 24, 164/442, 10 Muharrem 982/2 Mayıs 1574.

[10] Salim Aydüz, "Tophane-i Amire ve Osmanlılarda Top Dökümü", *Osmanlı Askeri Tarihi*, haz. Serhat Aslaner-Hatice Çolak Yentürk, İstanbul 2011, s. 30.

Cemaziyülahir 957/6 Temmuz 1550'de kabul etmiştir[11]. "Bilecik'de küre hidmetinde olan" Süleyman Çavuş, İnönü kalesi dizdarını kale içindeki ambarları bozup kendisi için kaleden hariç yerlerde ambar ve depo yaptığı, kalede zapt olunan kürekleri vs zayi ettiği, mîrî hizmet için hisarerleri istendiği zaman vermediği ve kale zaptına kadir olmadığı gerekçeleriyle payitahta şikâyet ve yerine timardan mazul Baba Hasan'ın tayinin arzetmiştir. Payitaht, İnönü dizdarını azletmiş, fakat bu göreve Süleyman Çavuş'un tavsiye ettiği isim yerine Eğriboz Kalesi dizdarlığından mazul Mustafa'yı 13 Şaban 957/27 Ağustos 1550'de tayin etmiştir[12]. Bir başka kayda göre Süleyman Çavuş, Ankara sancağının Göl kazasında otuz ocak yayabaşılığa mutasarrıf Ferhad'ın o yılki maden hizmetine tam vaktinde yayalarını getirdiğini, ancak görevi başına iken yayabaşılığının başkasına verildiğini, yeni tayin edilen kimsenin hizmete gelmediğini bildirerek, Ferhad'ın tekrar vazifesine iadesini arzetmiştir. Payitaht, 13 Zilkade 957/23 Kasım 1550'de Ferhad'ın yayabaşılığını ibka etmiştir[13].

Carullah Çavuş: Bilecik maden emini olarak Safer 960/Ocak-Şubat 1553'de görevli olduğu görülmektedir[14].

Carullah Çavuş'a maden emini sıfatıyla ikinci olarak, bu vazifesi esnasında Bilecik kadısı Ahmed Efendi ile yaşadığı anlaşmazlık münasebetiyle 1559 yazında rastlıyoruz. Maden Emini Carullah Çavuş'un Sultanönü yayaları beyi ile birlikte Divân'a gönderdiği arza göre, Bilecik kazasından bazı piyadeler, "ortakçılarız" diye yayalık hizmetlerine gelmeyip inat etmişler, bu durum defaatle payitahta arzolunmuş, hizmete getirilmelerine dair cevaben yazılan müteaddid fermanlara Bilecik kadısı Ahmed Efendi itaat etmeyip yayaları hizmete vermemiş ve bunun üzerine azledilmiştir. Ancak Ahmed Efendi yine uslanmamış, hizmete gelen yayaları, "Ben sizi piyâdelikden halâs ideyin, ta'cîlen İstanbul'a gelesiniz", diyü tahrik etmiş ve yayalar da hizmetlerini bırakıp gitmişlerdir. Divân, 29 Şevval 966/4 Ağustos 1559'da, hizmete gelmeyen bu yayaların İstanbul'a gönderilmelerini emretmiştir[15]. Ahmed Efendi ise, İstanbul'a gönderdiği arzda, madendeki taşçıların civardaki bazı köylerin ekili arazisine konup, davarlarını salıp zarar

---

[11] KK, nr. 209, s. 74, hk. 704, 20 Cemaziyülahir 957/6 Temmuz 1550.

[12] KK, nr. 209, s. 92, hk. 918, 13 Şaban 957/27 Ağustos 1550.

[13] KK, nr. 209, s. 130, hk. 1274, 13 Zilkade 957/23 Kasım 1550.

[14] KK, nr. 63, hk. 42, 209.

[15] *3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560): Özet ve Transkripsiyon*, Ankara 1993, hk.184, 29 Şevval 966/4 Ağustos 1559.

ziyana sebep olduklarını, Carullah Çavuş'a buna mani olması için mektup gönderdiğini, fakat çavuşun mektuba iltifat etmediğini bildirmiştir. Payitaht, 10 Zilkade 966/14 Ağustos 1559'da Yenişehir ve Gölpazarı kadılarına, bizzat mahalline varıp kadının şikâyetini tahkik etmelerini emretmiştir[16]. Bu süreçte payitahta, Deli Mahmud ve Memi Fakih isimli kimselerin Bilecik madenini ortadan kaldırmak için şirret ve şekavet yaptıkları da arz olunmuştur[17]. Pazarcık kadısının yürüttüğü davada, Memi Fakih yakalanamamış, mahkemeye çıkartılan Deli Mahmud, *"Bilecik'den ma'zul olan Ahmed Kadî, beni tahrîk idüp didi ki: "Gel benümle İstanbul'a ki, mezbûr ma'deni şikâyet ile battâl itdürelüm"* didükde, ben dahı bile gitdüm, ammâ şikâyet itmedüm» şeklinde ifade vermiştir. Mahkemede hazır bulunan şahidler de Deli Mahmud'un yaramaz bir adam olduğuna şahadet etmişlerdir. Payitaht, 24 Zilkade 966/28 Ağustos 1559'da Deli Mahmud'un zincire vurularak İstanbul'a gönderilmesini emretmiş[18].

Carullah Çavuş, üçüncü defa Eylül 1570 tarihi itibariyle maden eminliğinde bulunmakta olup bu sırada Südde-i Saadet çavuşudur[19]. 24 Muharrem 979/18 Haziran 1571 tarihli bir hükümde *"Bilecik emini"* sıfatıyla anılır[20]. 26 Şaban 979/13 Ocak 1572'de yine Dergah-ı âli çavuşu sıfatıyla bir kez daha Bilecik madenine tayin edilmiştir[21]. 23 Zilkade 979/7 Nisan 1572[22] ve Rebiülevvel 980/Temmuz-Ağustos 1572[23] tarihlerinde bilfiil görevi başındadır.

Zaim Hasan: 26 Cemaziyülevvel 967/23 Şubat 1560 tarihli bir hükümde, "Küre Emîni Hasan Kethüdâ" şeklinde ismi geçer. 19 Şaban/15 Mayıs ve 27 Şaban 967/23 Mayıs 1560 tarihli hükümlerde kendisinden Zaim

---

16 *3 Numaralı Mühimme Defteri*, hk. 151, 10 Zilkade 966/14 Ağustos 1559.

17 *3 Numaralı Mühimme Defteri*, hk. 171, 25 Şevval 966/31 Temmuz 1559.

18 *3 Numaralı Mühimme Defteri*, hk. 258, 24 Zilkade 966/28 Ağustos 1559.

19 MD 14-1, 522/636, 9 Rebiülahir 978/10 Eylül 1570; 545/670, 29 Rebiülahir 978/30 Eylül 1570.

20 Zülfiye Kaygusuz, *10 Numaralı Mühimme Defterinin Tahlil ve Transkripsiyonu (s. 1-178),* Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2006, s. 106-107, hk. 71/107, 24 Muharrem 979 [Bu çalışmada, "Bilecik emini olan Carullah Çavuş" ifadesi sehven "tekmil emini olan Çarallah Çavuş" şeklinde okunmuştur].

21 Zülfiye Kaygusuz, *10 Numaralı Mühimme Defteri,* s. 129, hk. 98/153, 26 Şaban 979/13 Ocak 1572.

22 MD 16, 182/348 ve 183/350, 23 Zilhicce 979/7 Mayıs 1572.

23 H. Muharrem Bostancı, *19 Numaralı Mühimme Defteri (Tahlil-Metin)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2002, hk. 542.

Hasan olarak bahsedilmektedir[24]. Zaim Hasan, 4 Şaban 973/24 Şubat 1566'da Sigetvar seferinden muaf tutularak bir kez daha Bilecik maden emini tayin edildiğinde Dergâh-ı Âli müteferrikası sıfatını taşımaktadır[25].

Ahmed Kethüda: Anadolu timarlarının kethüdası olan Ahmed Kethüda'nın, 15 Ramazan 975/14 Mart 1568 tarihli bir hükümde maden emini tayin olunduğu belirtilmektedir[26]. Ahmed Kethüda, önceki ve sonraki eminlerde görmediğimiz bir şekilde, Bilecik madeninde o sene 35 bin gülle üretmeyi vaadetmek suretiyle eminliği uhdesine almıştır. Ancak bizzat görev mahalline gitmeyip kendisine vekaleten tecrübesiz oğlunu göndermiş, o da gece gündüz kendi zevki ile meşgul olup madendeki diğer beylerle iyi geçinmeyince Bilecik'teki gülle imalatı aksamıştır. Bu yüzden payitaht, mükerrer fermanlarla Ahmed Kethüda'yı, vaadettiği miktarda gülle yaptırması konusunda ihtar etmiştir. Fakat Ahmed Kethüda görevini sadece ihmal etmemekle kalmamış, Teke Sancağı Müsellemleri Beği Mehmed Bey iddiasına göre suistimal de etmiştir. Mehmed Bey, Ahmed Kethüda'yı, mezkur sancaktan madende görevlendirilen ve vazifeleri başına gelen müsellemleri deftere kaydetmeyip, ikişer aylık "ırgadiye" namıyla akçelerini aldığı, vermeyenleri dövdüğü, envaı zulümlerde bulunduğu iddialarıyla payitahta şikâyet etmiştir. Bu yüzden, 12 Rebiülevvel 976/4 Eylül 1568'de Bilecik ve Pazarcık kadıları şikâyete konu suistimallere mâni olmakla görevlendirilmiştir[27].

Hüseyin: Dergah-ı Mualla müteferrikalarından olan Hüseyin, Carullah Çavuş gibi Bilecik'te birkaç defa eminlik yapmıştır. Hüseyin, ilk olarak 27 Ramazan 978/22 Şubat 1571 tarihli bir hükümde Bilecik madeni emini olarak zikredilmekte ve bilfiil görevi başında görünmektedir[28]. 15 Şevval 979/1 Mart 1572 tarihli hükümde kendisine yine Bilecik madeni emini olarak hitap edilmektedir[29]. Muhtemelen ikinci defa bu göreve atanmış

---

[24] *3 Numaralı Mühimme Defteri*, hk. 812, 26 Cemaziyülevvel 967/23 Şubat 1560; hk. 1116, 19 Şaban 967/15 Mayıs 1560; hk. 1159, 27 Şaban 967/23 Mayıs 1560.

[25] *5 Numaralı Mühimme Defteri*, Ankara 1994, hk. 1137, 4 Şaban 973/24 Şubat 1566.

[26] *7 Numaralı Mühimme Defteri*, I, hk. 1062, 15 Ramazan 975/14 Mart 1568.

[27] *7 Numaralı Mühimme Defteri*, II, hk. 1441, 25 Zilkade 975/12 Mayıs 1568; hk. 1475, 26 Zilkade 975/13 Mayıs 1568; hk. 1486, Gurre-i Zilhicce 975/28 Mayıs 1568; hk. 1580 ve 1582, 23 Zilhicce 975/19 Haziran 1568; hk. 1671, 8 Muharrem 976/3 Temmuz 1568; *7 Numaralı Mühimme Defteri*, III, hk. 2000, 12 Rebiülevvel 976/4 Eylül 1568.

[28] MD 14-2, 896/1322, 27 Ramazan 978/22 Şubat 1571.

[29] MD 14-2, 1109/1631, 15 Şevval 979/1 Mart 1572.

olmalıdır. Müteferrika Hüseyin, 19 Cemaziyülevvel 982/6 Eylül 1574'de[30] üçüncü defa Bilecik maden eminidir. 5 Ramazan 982/19 Aralık 1574'de 38 bin akçe zeamete mutasarrıf Hüseyin'e, muhasebesi görülüp hizmeti mukabelesinde terakkiye müstahak olduğuna dair defterdarın arzına binaen terakki verilmiştir[31].

Ali Çavuş: Dergâh-ı muallâ çavuşlarından olan Ali Çavuş'un ismi, 20 Zilkade 980/24 Mart 1573 tarihli bir hükümde, "bi'l-fi'il Bilecik ma'deninde demür top yuvalağı hizmetinde me'mûr olan" şeklinde zikredilir[32]. 17 Zilhicce 980/20 Nisan 1573'de tekrar maden emini olarak görevlendirilmiştir[33]. 23 Muharrem/25 Mayıs[34], 17 Cemaziyülevvel/14 Eylül, 15 Cemaziyülahir/12 Ekim ve 7 Receb 981/2 Kasım 1573[35] tarihlerinde Bilecik madeninde hizmette olduğu görülmektedir.

Mehmed Çavuş: 1572'de kendisine Bilecik madeni nâzırı olarak tanıdığımız Dergâh-ı muallâ çavuşlarından Mehmed Çavuş, 1 Rebiülahir/18 Haziran, 3 Rebiülahir/20 Haziran, 15 Rebiülahir/2 Temmuz ve 26 Cemaziyülevvel 985/11 Ağustos 1577 tarihli hükümlerde Bilecik maden emini olarak zikredilir[36]. Şevval 987/Kasım-Aralık 1579'da da kendisinden Bilecik maden emini olarak bahsedilir[37].

Süleyman Bey: Bilecik maden emaneti 1580'ler girilirken, "emanet ber vech-i iltizam" usulüyle idare edilmeye başlanmıştır. Bu usûlde, emin mukataayı bir müddet idare ettikten sonra devlete tahvil süresi için bir miktar öneriri ve emanetle birlikte iltizamı kabul eder, bu suretle işletmenin kâr ve zararından sorumlu hale gelirdi[38]. 11 Rebiülevvel 989/15 Mayıs 1581 tarihli

---

[30] MD 26, 205/571, 19 Cemaziyülevvel 982/6 Eylül 1574.

[31] MD 25, 347/3160, 5 Ramazan 982/19 Aralık 1574.

[32] Sıtkı Çelik, *21 Numaralı Mühimme Defteri*, hk. 435, 20 Zilkade 980/24 Mart 1573.

[33] Sıtkı Çelik, *21 Numaralı Mühimme Defteri*, hk. 621, 17 Zilhicce 980/20 Nisan 1573

[34] Rahman Şahin, *22 Numaralı Mühimme Defterinin (H.981/M.1573) Trankripsiyon ve Değerlendirmesi (s. 1-107)*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2014, s. 69, hk. 38, 23 Muharrem 981/25 Mayıs 1573.

[35] MD 23, 18/28, 17 Cemaziyülevvel 981/14 Eylül 1573; 58/121, 15 Cemaziyülahir 981/12 Ekim 1573; 119/239, 7 Receb 981/2 Kasım 1573.

[36] MD 31, 24/61, Gurre-i Rebiülahir 985/18 Haziran 1577; 37/94, 3 Rebiülahir 985/20 Haziran 1577; 56/143, 15 Rebiülahir 985/2 Temmuz 1577; 137/323, 26 Cemaziyülevvel 985/11 Ağustos 1577.

[37] MD 41, 504/1076 (Şevval 987/ Kasım-Aralık 1579)

[38] Mustafa Altunbay, *Osmanlı Devleti'nde Madenler ve Madencilik*, s. 25-26.

bir belgeye nazaran, "Bilecik madeni emâneti sekiz bin floriye Behram Kethüda uhdesinde iken 5 bin altun ziyâde edip alıp 13 bin altuna Keyvan nâm zâ'im uhdesinde iken 12 bin altun ziyâde ile 25 bin altun ziyâde ile 25 bin altuna Yenişehir piyadeleri beyi Süleyman Bey iltizâm ve kabul edüp Bolu piyadelerinin iki nevbetlüleri ma'den-i mezbûrede istihdâm olmak şartıyla eylediğine" defterdardan mufassal tezkere almıştır. Payitaht, bu piyadelerin, madende *"kanûn-ı kadîm"*e uygun olarak nöbetleşe çalıştırılmasını emretmiştir [39]. Süleyman Bey, 13 Şaban 989/12 Eylül 1581 tarihli bir belgede Hüdâvendigâr Sancağı piyadeleri beyi[40], 29 Zilhicce 989/24 Ocak 1582 tarihli belgede ise Hüdâvendigâr ve Bilecik madenleri emini olarak zikredilmektedir[41].

III. Bilecik'te Gülle İmalatında Yaya, Müsellem ve Elliciler

Bilecik madeninde gülle yapımında/dökümü faaliyetlerinde devletçe istihdam edilen zümreler arasında, Anadolu Eyâleti'nin kendi içlerinde ayrı bir teşkilatlanmaya sahip yaya/piyade, müsellem ve ellicilerinin hususî bir yeri vardır[42]. 990 (1582) tarihli bir kararla Anadolu vilâyetindeki birçok sancakta yaya-müsellem teşkilâtının kaldırılmasından[43] kısa bir süre sonra, 1597'de Bilecik madenin de tamamen işlemez duruma gelmesi[44], bu askerî grupların madenin işletilmesi ve buradaki top güllesi üretimindeki hayatî ehemmiyetini açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Yaya, müsellem ve elliciler, Bilecik'te gülle yapımında, devlet tarafından vergi muafiyetleri mukabilinde, altı aylığına ve nöbetleşe olarak görevlendirilmişlerdir. Tayin edilen gruptan ilkindekiler, Kasım'dan Nevruz'a kadar gülle imalinde çalışmakta, hizmet sürelerini tamamlayınca maden emini, nâzır yahut kadı tarafından yoklama defterlerine kaydedildikten sonra memleketlerine dönmekteydiler. Onların yerlerinde o senenin diğer nöbetlileri Nevruz'dan Kasım kadar gülle yapımında çalışmak için madene

---

[39] MD 42, 138/449.

[40] MD 45, 183/2157, 13 Şaban 989/12 Eylül 1581

[41] İE.MDN, 1/11.

[42] Anadolu Eyaleti'ndeki yaya ve müsellem teşkilatlanması hakkında bk. Orhan Kılıç, "19. Yüzyıla Kadar Sultanönü (Eskişehir) Sancağı'nın Yöneticileri", *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/4 Spring 2014,* s. 660-663; Halime Doğru, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaya-Müsellem-Taycı Teşkilatı (XV. ve XVI. Yüzyılda Sultanönü Sancağı)*, İstanbul 1990.

[43] Feridun Emecen, "Yaya ve Müsellem", *DİA*, XLIII, s. 355-356.

[44] Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi'den naklen Salim Aydüz, *Tophâne-i Âmire*, s. 299.

gelmekteydiler. Bu kimselerin Bilecik'e gelirken kendi memleketlerinden başta zahire olmak üzere iaşelerini eksiksiz olarak yanlarında getirmeleri istenmekteydi. Fakat ihtiyaç durumunda Bilecik ve mücavir bölgelerden madende çalışanlara bedel mukabilinde zahire temin edilebilmekteydi[45].

Muhtelif tarihlerde Bilecik madeninde altı aylığına gülle imali için görevlendirilen bu askerî gruplara dair üç liste şöyledir:

26 Cemaziyülevvel 967/23 Şubat 1560[46]:

Saruhan piyâdelerinin bir nöbetlileri: 586 nefer
Karahisar-ı Sahib piyâdeleri: 730 nefer
Biga piyâdeleri: 281 nefer
Ankara piyâdeleri: 495 nefer
Aydın müsellemleri: 100 nefer
Hüdâvendigâr piyâdeleri: 406 nefer
Kütahya müsellemleri: 735 nefer
Karesi piyâdeleri: 406 nefer
Menteşe piyâdeleri: 961 nefer
Hamid piyâdeleri: 992
TOPLAM: 5622 nefer.

Selh-i Şevval 980/4 Mart 1573[47]:

Kütahya müsellemlerinin evvelki ve ikinci nöbetlileri: 831 neferdir
Kütahya piyadelerinin evvelki ve ikinci nöbetlileri: 639 neferdir
Karahisar piyadelerinin evvelki ve ikinci nöbetlileri: 730 neferdir
Sultanönü piyadelerinin evvelki ve ikinci nöbetlileri: 313 neferdir
Karesi sancağı piyadelerinin evvelki ve ikinci nöbetlileri: 230 neferdir.

---

45 Mustafa Altunbay, *Osmanlı Devleti'nde Madenler ve Madencilik*, s. 39-43.

46 *3 Numaralı Mühimme Defteri*, hk. 812, 26 Cemaziyülevvel 967/23 Şubat 1560. Ayrıca bk. Biga ve Karahisar piyadelerine tekiden, *3 Numaralı Mühimme Defteri*, hk. 1116, 19 Şaban 967/15 Mayıs 1560; hk. 1159, 27 Şaban 967/23 Mayıs 1560.

47 Sıtkı Çelik, *21 Numaralı Mühimme Defteri*, hk. 448, Selh-i Şevval 980/4 Mart 1573. Bu listede yer verilmemekle birlikte aynı dönemde Saruhan ellicileri de Bilecik'te gülle imali hizmetine görevlendirilmişlerdir, bk. Sıtkı Çelik, *21 Numaralı Mühimme Defteri*, hk. 533, 9 Zilkade 980/13 Mart 1573.

Hüdâvendigâr sancağı piyadelerinin ikinci nöbetlileri: 406 neferdir
Ankara piyadeleri evvelki nöbetlisi: 490 neferdir

TOPLAM: 3639 nefer.

28 Zilkade 984/16 Şubat 1577[48]:

(1 Muharrem 985/21 Mart 1577 tarihinde göreve başlamak üzere)
Biga piyadelerinin bir nöbetlileri: 281 nefer
Hamid ili: 892 nefer
Hüdâvendigâr piyadeleri: 406 nefer
Ankara piyadeleri: 495 nefer
Sultanöni piyadeleri: 313 nefer
Bursa müsellemleri: 831 nefer
TOPLAM: 3218 nefer.

Bu üç liste haricinde 1559-1581 tarihleri arasındaki ahkâmı hâvi Mühimme Defterleri[49] incelendiğinde Kütahya müsellemleri, daima onlarla beraber hizmete gitmesi mutad olan Saruhan ellicileri ve önce kendi beylerine tâbi olan, 12 Rebiülevvel 976/4 Eylül 1568'de de Kütahya müsellemleri beyinin emrine verilen Aydın müsellemlerinin belirtilen süre zarfında hemen her yıl Bilecik'te gülle imalatında görevlendirildikleri görülür[50]. Karahisar-ı Sahib (Afyon) piyadeleri[51], Bolu piyadeleri[52] ve

[48] MD 29, s. 199-200, 154/378.

[49] Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde 16. yüzyıla ait ve A.DVNS.MHM koduyla mahfuz 1 numaralı defterden 74 numaralı deftere kadarki Mühimme Defterleri incelenmiş, 45 numaralı defterden sonrakilerde Bilecik madenine dair hükümler bulunamamıştır.

[50] *5 Numaralı Mühimme Defteri*, hk. 160, 27 Muharrem 973/24 Ağustos 1565 ve hk. 1287, 3 Ramazan 973/24 Mart 1566; *7 Numaralı Mühimme Defteri*, III, hk. 2014, 12 Rebiülevvel 976/4 Eylül 1568; Zülfiye Kaygusuz, *10 Numaralı Mühimme Defteri,* s. 106-107, hk. 71/107, 24 Muharrem 979/18 Haziran 1571; MD 14-1, 522/636, 9 Rebiülahir 978/10 Eylül 1570; MD 14-2, 1153/1697, 23 Ramazan 978/18 Şubat 1571; MD 24, 145/395, 28 Zilhicce 981/20 Nisan 1574; MD 22, 131/263, 6 Rebiülevvel 981/6 Temmuz 1573; MD 27, 238/553, 2 Zilkade 983/2 Şubat 1576; MD 31, 19/47, 28 Rebiülahir 985/15 Temmuz 1577 ve 56/143, 15 Rebiülahir 985/2 Temmuz 1577; MD 41, 372/796, 25 Zilkade 987/13 Ocak 1580.

[51] *6 Numaralı Mühimme Defteri*, 1412, 17 Zilhicce 972/16 Temmuz 1565; *5 Numaralı Mühimme Defteri*, hk. 160, 27 Muharrem 973/24 Ağustos 1565; MD 15, 106/918, 17 Rebiülahir 979/8 Eylül 1571; MD 16, 182/347 ve 183/350, 23 Zilkade 979/7 Nisan 1572.

müsellemleri[53] ile Ankara piyadeleri[54] ve müsellemleri[55] de sık sık Bilecik'te bu hizmete memur edilmişlerdir. Ayrıca Teke müsellemleri[56]; Karesi[57], Kütahya[58], Menteşe[59], Sultanönü[60], Biga[61] ve Hüdâvendigâr[62] piyadeleri; Hamidili piyadeleri[63] ve müsellemleri[64], muhtelif tarihlerde aynı vazifeye tayin olunmuşlardır.

Gülle imalâtında görevlendirilen bu askerî zümrelerin, 16. yüzyılın başlarında 700 dolayında, 16. asrın ikinci yarısında ise 1600 kişiden ibaret bir nüfusa sahip Bilecik'te her sene kayda değer bir içtimaî hareketliliğe ve iktisadî canlılığa yol açmış olduğu şüphesizdir[65]. Mamafih, devletçe madende çalışmakla görevlendirilen askerî zümrelerin "oldukça kalabalık gruplar halinde görev yerine intikal ettirilmekte ve ... istihdam edilmekte" olduklarına

---

[52] MD 16, 196/378, 27 Zilhicce 979/11 Mayıs 1572; MD 41, 357/761, 23 Zilkade 987; MD 42, 138/449, 10 Rebiülevvel 989/14 Mayıs 1581.

[53] *5 Numaralı Mühimme Defteri*, hk. 160, 27 Muharrem 973/24 Ağustos 1565; MD 35, 53/124, 19 Rebiülahir 986/25 Haziran 1578; Murat Yazıcı, *39 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s.119-240)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2013, s. 111-112, hk. 370, 28 Zilhicce 987/15 Şubat 1580; MD 41, 372/796, 25 Zilkade 987/13 Ocak 1580.

[54] MD 15, 35/303 ve 35/306, 10 Safer 979/ 4 Temmuz 1571; MD 31, 137/323, 26 Cemaziyülevvel 985/11 Ağustos 1577; MD 36, 216/576, 20 Safer 987/18 Nisan 1579; MD 41, 31/63, 57/122, 346/739, 498/1063.

[55] MD 41, 98/224, 445/942.

[56] *5 Numaralı Mühimme Defteri*, hk. 160, 27 Muharrem 973/24 Ağustos 1565; MD 41, 108/247 ve 372/796, 25 Zilkade 987/13 Ocak 1580.

[57] *5 Numaralı Mühimme Defteri*, hk. 160, 27 Muharrem 973/24 Ağustos 1565; *7 Numaralı Mühimme Defteri*, III, hk 2312, Cemaziyelevvel 976/Ekim-Kasım 1568; MD 41, 357/761, 23 Zilkade 987/11 Ocak 1580.

[58] *3 Numaralı Mühimme Defteri*, hk. 202, 11 Zilkade 966/15 Ağustos 1559.

[59] MD 24, 105/288, 14 Zilhicce 981/6 Nisan 1574; MD 24, 120/ 332, 20 Zilhicce 981/12 Nisan 1574.

[60] *3 Numaralı Mühimme Defteri*, hk. 184, 29 Şevval 966; *5 Numaralı Mühimme Defteri*, hk. 160, 27 Muharrem 973/24 Ağustos 1565, hk. 203, 5 Safer 973/1 Eylül 1565 ve hk. 1516, 10 Şevval 973/30 Nisan 1566; MD 41, 357/761, 23 Zilkade 987/11 Ocak 1580.

[61] MD 24, 272/726, 3 Safer 982/25 Mayıs 1574; MD 41, 357/761, 23 Zilkade 987.

[62] *5 Numaralı Mühimme Defteri*, hk. 160, 27 Muharrem 973/24 Ağustos 1565; *6 Numaralı Mühimme Defteri*, hk. 1151; MD 45, 183/2157, 13 Şaban 989/12 Eylül 1581.

[63] *6 Numaralı Mühimme Defteri*, hk. 983, 7 Ramazan 972/8 Nisan 1565; *5 Numaralı Mühimme Defteri*, hk. 160, 27 Muharrem 973/24 Ağustos 1565 ve hk. 737, 9 Cemaziyülahir 973/1 Ocak 1566.

[64] MD 41, 271/585.

[65] Feridun Emecen, "Bilecik", VI, 154-155.

dair değerlendirmeler[66] gözden geçirilmeye muhtaçtır. Zira maden eminleri ve nâzırları, dolayısıyla devlet için en büyük mesele bu askerî zümrelerin tayin edildikleri vakitte işbaşına getirilmesiydi. Nitekim 22 Zilhicce 975/18 Haziran 1568 tarihli bir liste Bilecik madenine tayin edilenler ile fiilen işbaşına gidenlerin miktarının mukayesesi açısından dikkat çekicidir. Buna göre[67]:

Teke Sancağı Beyi Mehmed Bey'e hüküm;
Nevbetlü müsellemân: 550
Mevcûd: 393

Bolı Beyi Mustafa Bey'e hüküm;
Nevbetlü müsellemân: 849
Mevcûd: 128

Karesi Beyi Bâlî Bey'e hüküm;
Nevbetlü piyâdegân: 460
Mevcûd: 94

Biga Beyi Süleyman Bey'e hüküm;
Nevbetlü piyâdegân: 313
Mevcûd: 80
Sultanöni Beyi Mehmed Bey'e hüküm;
Nevbetlü piyâdegân: 313
Mevcûd: 150

IV. Bilecik'te İmal Edilen Güllerin Nev'i, Miktarı ve Nakli

Konuya dair araştırmalarda ittifakla ifade olunduğu üzere Bilecik, 16. asırda Osmanlı Anadolu'sunda demir madeni alanlarının başında gelmekte ve

---

66 Mesela Mustafa Altunbay, 1560'da Bilecik'te görevlendirilen askerî zümrelerden hareketle böyle bir değerlendirme yapar (*Osmanlı Devleti'nde Madenler ve Madencilik*, s. 40-41.

67 *7 Numaralı Mühimme Defteri*, II, hk.1568, 22 Zilhicce 975/18 Haziran 1568. Ayrıca karşılaştırma için bk. *7 Numaralı Mühimme Defteri*, I, hk. 1062, 15 Ramazan 975/14 Mart 1568. Her iki listede yer almamakla birlikte aynı yıl Kütahya piyadelerinin ikinci nöbetlileri de Bilecik'te gülle imalatında görevlendirilmişlerdir, bk. *7 Numaralı Mühimme Defteri*, II, hk. 1441, 25 Zilkade 975/12 Mayıs 1568.

bu hususiyeti kendisine bir "maden kenti" vasfı kazandırmakta idi. Şehir gerek demir gerekse zengin taş rezervleri ile Osmanlı ordusunun en eski ve bol top güllesi(yuvarlak) imal yerlerinden birisiydi[68]. 10 Şevval 973/30 Nisan 1566 tarihli bir hükme göre, Bilecik'te top güllesi imali için açılmış 67 ocak bulunmaktaydı. Fakat aynı hükme göre, bunlardan 30'dan fazlası Sultanönü beyinin müsellem ve yayalarını hizmete göndermemesi sebebiyle işlenmez hâle gelmişti[69].

Bilecik'te yıllık gülle imalatının nev'i ve miktarına dair sıhhatli rakamlara sahip değiliz. Şehirde imal edilen güllerin türü ve miktarını yansıtan arşiv vesikaları incelendiğinde, burada yapılan/dökülen güllelerin gerek çaplarının gerekse miktarının İstanbul tarafından ihtiyaçlar doğrultusunda belirlendiği ve seneden seneye değişiklik arzettiği anlaşılmaktadır. Şöyle ki, 22 Rebiülevvel 973/17 Ekim 1565 tarihinde Bilecik'te, fermanın ulaşmasından sonra 11, 14, 16, 20 ve 22'şer vukiyyelik gülle imal edilmesi, 11 vukiyyeden aşağı yapılırsa çok yapılmaması, kış geldiği gerekçesi ile çalışmalar tatil edilmeyip 30 bin taş gülle hazırlanması emredilmiştir[70]. 26 Zilkade 975/13 Mayıs 1568 tarihli bir hükme göre Bilecik maden emini, o sene 35 bin adet demir top güllesi döktürmeyi uhdesine almıştır. Ancak bu rakamın, o yılki toplam üretim miktarı değil, yalnızca maden eminin taahhüdü olduğu ve vaadin gerçekleştirilmesinde ciddi aksamaların yaşandığı anlaşılmaktadır. Zira yine aynı hükümde, eminin bizzat işin başına gitmediği, yerine gönderdiği oğlunun da vazifesini tam mânâsıyla ifa etmediği, bu yüzden *"yuvalak tahsîl olunmaduğı"* ifade edilmektedir. Buna mukabil payitaht, emini, 35 bin adet gülleden "biri eksük ola, sonradan mu'âteb olman mukarrerdür" diyerek uyarmıştır[71]. 1 Zihhicce 975/28 Mayıs 1568'de, bu güllelerin 11, 14 ve 16 vukıyye dökülmesi emrolunarak, bu iş için gerekli edevat Bilecik'e

---

[68] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, II, s. 46; Feridun Emecen, "Bilecik", s. 155; Ahmet Güneş, "Bilecik ve Çevresinde 16. Yüzyılda Sosyal ve Ekonomik Durum", *OTAM*, X (Ankara 1990), s. 106-107; Gabor Agoston, *Barut, Top ve Tüfek*, s. 231; Salim Aydüz, *Tophâne-i Âmire*, s. 298; Mustafa Altunbay, *Osmanlı Devleti'nde Madenler ve Madencilik*, s. 51-52, 58.

[69] *5 Numaralı Mühimme Defteri*, hk. 1516'dan naklen Salim Aydüz, *Tophâne-i Âmire*, s. 299.

[70] *5 Numaralı Mühimme Defteri*, hk. 389, 22 Rebiülevvel 973/17 Ekim 1565. Bu hüküm için ayrıca bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, II, s. 73; Salim Aydüz, *Tophâne-i Âmire*, s. 299; Mustafa Altunbay, *Osmanlı Devleti'nde Madenler ve Madencilik*, s. 59.

[71] *7 Numaralı Mühimme Defteri*, II, hk. 1475, 26 Zilkade 975/13 Mayıs 1568. Gabor Agoston, bu rakamı, "yıllık yükümlülük" olarak nitelendirmiş, Osmanlı İmparatorluğu'nun "belli başlı demir imalathanelerinin yıllık tahmini demir üretim sevileri"ni hesaplarken Bilecik madenin o yılki azamî ve asgarî üretim miktarı olarak referans almıştır (bk. *Barut, Top ve Tüfek*, s. 233).

gönderilmiştir[72]. Ancak 23 Zilhicce 975/19 Haziran 1568'de emine, 11, 14 ve 16 vukıyyelik gülleri 15 bin adete eriştirdikten sonra, geri kalanını topçubaşı ile gönderilen kalıba göre döktürmesi emredilmiştir[73]. Payitahtın 35 bin gülle taahhüdünün yerine getirilmesine dair uyarılarına rağmen Bilecik'te o zaman kadar yalnızca 6 bin adet gülle döküldüğü haberi gelmiş, maden emini 8 Muharrem 976/3 Temmuz 1568'da bir kez daha kalan miktarı tamamlaya çalışması yönünde ihtar edilmiştir[74].

1565'deki 30 bin taş, 1568'deki 35 bin demir gülle hazırlanmasına dönük emirlere mukabil sonraki tarihlerde telaffuz edilen üretim miktarları daha mütevazidir. Bilecik maden emini Carullah Çavuş, yapılması ferman olunan 11 vukiyyelik güllelerden Rebiülahir'in sonlarına kadar 2-3 bin adet gülle yaptırdıktan sonra madende çalışanlara evlerine dönmeleri için izin vereceğini bildirmiş, payitaht 29 Rebiülahir 978/30 Eylül 1570 tarihli cevabında üretim miktarına bakmaksızın hizmet zamanını tamamlayanları memleketlerine göndermesini emretmiştir[75]. 1572'de Bilecik madeninde dökülecek demir güller için gerekli edevat Tophane-i Âmire'den verilmiştir[76]. Rebiülevvel 980/Temmuz-Ağustos 1572 tarihli hükme göre Carullah Çavuş, İstanbul'a, şimdiye kadar kendisine gönderilen bu çaplara göre 14.400 adet gülle döktürdüğünü ve hâlâ döküm çalışmalarına devam ettiğini bildirmiştir[77]. Bir sonraki yıl Carullah Çavuş'un halefi Ali Çavuş, payitahta, sair senelerde dökülen gülle miktarından daha fazla gülle yaptırdığını, şimdiye kadar beş binden fazla gülleyi iskeleye gönderdiğini, ancak ocaklar "murad üzre mamur" değilken ve madende çalışan piyadeler daha hizmet sürelerinin dolmasına iki ay varken evlerine dönmek için icazet emri getirdiklerinden üretimde ihmal zuhur ettiğini arzetmiştir[78].

Hassa topçular bölükbaşılarından Mahmud da 10 Muharrem 982/2 Mayıs 1574'de, Bilecik'te hazırlayacak güllerin çapını belirmek için gerekli olan çemberler verilerek ve küçük darbzen güllesi dökülmeyip 18, 16, 14 ve

---

72 *7 Numaralı Mühimme Defteri*, II, hk. 1486, Gurre-i Zilhicce 975/28 Mayıs 1568.

73 *7 Numaralı Mühimme Defteri*, II, hk. 1580, 23 Zilhicce 975/19 Haziran 1568. Bu hüküm için ayrıca bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, II, s. 77; Salim Aydüz, *Tophâne-i Âmire*, s. 299; Gabor Agoston, *Barut, Top ve Tüfek*, s. 233.

74 *7 Numaralı Mühimme Defteri*, II, hk. 1671, 8 Muharrem 976/3 Temmuz 1568.

75 MD 14-1, 544/670, 29 Rebiülahir 978/30 Eylül 1570.

76 KK, nr. 67, Safer 980.

77 Muharrem Bostancı, *19 Numaralı Mühimme Defteri*, hk. 542.

78 MD 23, 119/239, 7 Receb 981/2 Kasım 1573.

11 vıkıyye gülleler dökülmesi, ayrıca kolomborno topu için yuvarlaklar işlenmesi emriyle buraya gönderilmiştir[79]. 28 Rebiülahir 985/15 Temmuz 1577'de Bilecik Madeni emini Mehmed Çavuş'a 10 bin adet meyane güllesi yaptırması emredilmiştir[80].

Bilecik'te bu surette imal edilen gülleler, evvela ya şehirde ya da civar bölgelerdeki mahzenlerde muhafaza edilmiş, sonra da devletçe kiralan yük arabaları ve hayvanları ile Karamürsel'e mahzene nakolunmuş ve oradan istenilen yere tevzi edilmiştir. Bu minvalde 2 Şevval 978/27 Şubat 1571'de Bilecik'teki 600 adet, Aydıncık'taki (Edincik) 3 bin adet, İzmit'in Kazıklı Köyü'ndeki 40 adet, Pazarcık'taki 6 bin adet ile ayrıca buraya tâbi köylerde dağınık haldeki ve nihayet Yenişehir'deki güllelerin arabalar kiralanarak Karamürsel İskelesi'ne nakli emredilmiştir[81]. Bilecik'te yapılan gülleler, Mudanya İskelesi'ne ya da 1550 yılında önce Diyarbakır'a, oradan da Van'a nakledilmesinde olduğu gibi başka yerlere de gönderilebilmekteydi[82]. Güllelerin Bilecik'ten iskeleye naklinde Anadolu Eyaleti dâhilindeki yaya, müsellem ve elliciler istihdam edilmiştir. Bin nefer olan Aydın müsellemleri, 1560'da[83]; toplam 831 nefer olan Kütahya müsellemleri ve ellicileri 1570-1571 kışında[84] ve 1572 baharında[85]; Karahisar piyadelerinin birinci nöbetlileri 1573 yazında[86] güllerin iskeleye nakline memur edilmişlerdir. 7 Receb 981/2 Kasım 1573'de payitaht, Maden emini Ali Çavuş'a, döktürdüğü demir gülleleri dağlarda bırakmayıp iskeleye naklettirmesini emretmiştir[87].

---

[79] MD 24, 164/442, 10 Muharrem 982/2 Mayıs 1574. Bu hüküm için ayrıca bk. Altunbay, *Osmanlı Devleti'nde Madenler ve Madencilik*, s. 59.

[80] MD 31, 24/61, Gurre-i Rebiülahir 985/18 Haziran 1577.

[81] *12 Numaralı Mühimme Defteri: 978-979/1570-1572: Özet, Transkripsiyon ve İndeks*, I, Ankara 1996, hk. 58. Ayrıca bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, II, 47, 74.

[82] Salim Aydüz, *Tophâne-i Âmire*, s. 299.

[83] *3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560): Özet ve Transkripsiyon*, Ankara 1993, hk. 1627, 18 Safer sene 968/8 Kasım 1560.

[84] MD 14-2, 810/1177, 20 Şaban 978/17 Ocak 1571; 820/1193, 10 Şaban 978/7 Ocak 1571; 828/1201, 839/1219, 840/1222, 27 Receb 978/25 Aralık 1570; 1153/1697, 23 Ramazan 978/18 Şubat 1571; 896/1322, 27 Ramazan 978/22 Şubat 1571

[85] MD 14-2, 1109/1631, 15 Şevval 979/1 Mart 1572.

[86] MD 22, 115/240 ve 116/242, 5 Rebiülevvel 981/5 Temmuz 1573. Bilecik'te üretilen güllerin iskeleye nakline dair bu belgelerden bir kısmı şu araştırmalarda da kullanılmıştır: Ahmed Refik, *Osmanlılar Devrinde Türkiye Madenleri (967-1200)*, İstanbul 1931; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, II, 46-47, 73-74; Salim Aydüz, *Tophâne-i Âmire*, s. 299; Gabor Agoston, *Barut, Top ve Tüfek*, s. 157.

[87] MD 23, 119/239, 7 Receb 981.